

Raport de arhitectură – Structurile arheologice de pe strada Smârdan

Virgil Apostol, Ștefan Bâlici,
Claudia Apostol, Petru Mortu

1. Structurile arheologice de pe strada Smârdan

Vestigiile arheologice descoperite cu ocazia cercetărilor de pe str. Smârdan fac parte din structura istorică (de epocă medievală, modernă și contemporană) a centrului Bucureștiului, transformată în urma evenimentelor distructive din prima jumătate a secolului al XIX-lea sau a activităților constructive intensive de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Lucrările edilitare de dată recentă au distrus în mare parte mărturiile istorice din această zonă și probabil din întreg Centrul istoric al Bucureștiului. Au fost interceptate racordurile arbitrare la rețelele edilitare care au distrus masiv structurile istorice, precum și traseele magistrale de rețele - cofretul de instalații electrice care distruge sectorul nordic investigat, traseul abandonat al unei conducte de apă potabilă sau conductele de gaze și de canalizare¹ care parcurg toată strada Smârdan.

Săpăturile arheologice, în pofida distrugerilor masive, au scos la lumină mărturii importante ale istoriei Centrului istoric - străzile pavate cu lemn (podurile medievale și moderne), străzile pavate cu bolovani de râu (moderne), construcții datând din sec. al XVIII-lea, construcții din sec. al XIX-lea sau fragmente ale sistemului de canalizare din secolul XX.

1.1. Tronsonul sudic – Sectorul 1

Smârdan 30 - casa 1

Paralel cu frontul actual, la o distanță de aprox. 4,18 m, a fost descoperit, pe o lungime de aprox. 21,7m, un zid lat de 1,35 m (Z1) realizat din cărămidă (24,5x11,5x3,5 cm) legată cu mortar de var. Acest zid, care reprezenta frontul la stradă al unei case, spre interiorul parcelei, împreună cu alte cinci porniri de ziduri descoperite (Z1a, Z1b, Z1c, Z1d, Z1e) delimitau probabil cinci încăperi ale construcției. Sistemul de construcție al zidurilor *casei 1* rezolvă condițiile de fundare dificile prin realizarea unui radier din bârne așezat² pe o rețea de piloți din lemn pe tronsonul sudic al zidului Z1 și sub zidurile transversale Z1d, Z1e, fie prin construirea unui arc de descărcare în *zona c*, pe toată lungimea zidului Z1 cuprinsă între Z1b și Z1c. Radierul depășește limita frontului spre est cu aproximativ 60 cm, spre interiorul construcției limitându-se la traseul zidurilor.

La o distanță de aprox. 1m față de zidul Z1 a fost descoperit un zid longitudinal (Z2) care nu este țesut cu zidurile transversale Z1f și Z1e și probabil Z1a-d. Nivelul de turnare a fundației (Z2), direct în groapă, este mai sus cu aprox. 50 cm față de cel al zidului Z1. Adâncimea de fundare (Z2) este mult mai mare decât a zidului Z1. În stadiul actual al cercetărilor, aceste aspecte, relaționate cu *pavaajul 4* din *zona A* care reprezenta nivelul de călcare al construcției delimitate de zidul Z2, pot fi interpretate ca mărturia unor lucrări de construcție ale *casei 1 - Smârdan 30* și de desființare a construcției din care făcea parte zidul Z2.

¹ Acestea traversează aproape în întregime traseul a două dintre fronturile unor construcții anterioare (Z1, Z7) și, probabil, au distrus în totalitate frontul estic al vechii străzi - în sectorul nordic al săpăturii, respectiv frontul vestic al vechii străzi - în sectorul sudic.

² Rețeaua de grinzi orizontale se află la 2,1 m față de nivelul conservat al zidului.

Smârdan 30 – casa 2

Fragmentul de zid (Z3), distrus, în mare parte de lucrările edilitare recente apare adosat la zidul Z1, continuând frontul la stradă. Un alt fragment (Z5) – probabil continuarea frontului la stradă – a fost dezvelit la o distanță de aprox. 5,5 m. Cele două fragmente de zid Z3 și Z5, cu o fundație conservată pe o înălțime de aprox. 50 cm, sunt realizate din cărămidă (24x12x3,5cm) legată cu mortar de var. Ambele paramente ale fragmentului Z3 sunt complet distruse, însă prezența piloților de lemn folosiți pentru consolidarea terenului, atât în zona fragmentului Z3, în spațiul dintre cele două fragmente, și chiar sub fragmentul Z5, poate sugera existența unui zid care alcătua frontul la stradă, lat de aprox. 1,10 m, aparținând unei construcții contemporane cu casa 1. Compartimentarea interioară a acestei construcții este anunțată de zidul transversal Z3a, lat de 25 cm, realizat tot din zidărie de cărămidă legată cu mortar.

Smârdan 30 – casa 3

În suprafața delimitată de zidul Z 3 (zona G), au fost descoperite trei dintre zidurile unei construcții. Zidurile, fondate la 70 cm față de nivelul de călcare interior al construcției (pavaj 1) au o lățime de 25 cm și sunt realizate din cărămidă legată cu mortar.

Smârdan 30 – pod 1, pod 2 (stradă 1)

La est de zidurile Z1, Z3 și Z 5 au fost descoperite două niveluri de pavaje din lemn, aflate la o diferență de nivel de aproximativ 40 cm. Nivelul superior a fost surprins pe suprafețe restrânse, în schimb, cel situat mai jos poate fi reconstituit pe o lungime de aprox. 30m. Zona carosabilă propriu-zisă, realizată din dulapi de lemn de aprox. 20x10 cm (podine - bârne) era așezată pe bârne cu secțiune pătrată de aprox cca. 15/20 cm (urși). Acolo unde terenul nu era ferm, bârnele longitudinale erau așezate pe pari verticali circulari cu diametrul de max. 20 cm. Primul pod conservat conține elementele de podire și bârnele longitudinale ale unei reparații care suprapune direct elementele degradate. Din punct de vedere stratigrafic această structură poate fi pusă în relație, în stadiul actual al cercetării, cu vestigiile încăperii delimitate de zidurile Z2, Z 4, Z 4a, Z4b.

Smârdan 30 – canal 1³ (v. Smârdan 39-41 - canal 2, canal 3)

1.2. Tronsonul sudic - Sectorul 2

Smârdan 39-41 – casa 1

În această zonă au fost descoperite zidurile unei pivnițe boltite aparținând unei construcții suprapuse de clădirile actuale de la numărul 39 și 41. Acest edificiu era alcătuit, în partea dinspre stradă, din cel puțin trei travee - pivnițe⁴, traveea centrală (Z7) fiind în rezalit cu aprox. 80 cm față de planul fațadei (Z6, Z8). Două dintre pivnițe (pivnița 1, pivnița 2) conservă pornirile bolților și un fragment dintr-un arc dublou, iar pivnița 2 păstrează urmele unor răsufători, late de aprox. 1m. Construcția, realizată din cărămidă (23,5x11,5x3,5-4 cm) legată cu mortar de var are o fundație, turnată în mare parte direct în groapă, cu tronsoane în trepte, adâncă de 2,85m, respectiv 3,15 m. Zidul Z7 este fundat diferit pe parcursul traseului său: pe un tronson fundația este zidită și prezintă la partea inferioară o talpă cu lățime inegală; celelalte tronsoane au fundația turnată direct în groapă. Fundația zidului Z6 poartă mărturia unei

³ Acest canal se racordează cu canalul actual de deversare a apelor uzate.

⁴ Construcția este tăiată în partea sudică de două canale (canal 2, canal 3).

refaceri – reparație a acestei zone, când traseul „în rezalit” al fațadei a fost aliniat rudimentar părții ieșite a fațadei.

Smârdan 39-37 – fragmente de ziduri

Structurile observate pe aliniamentul dezvelit până la ora actuală (8 iunie 2007 - data ultimelor înregistrări) anunță o succesiune de edificii, prin câteva detalii de fundare: adâncimi diferite, adosări. La o distanță de aprox. 1,30 m față de limita laterală nordică a *casei 1* – suprapusă de construcțiile 39-41 – se află fundațiile unor construcții înșiruite. Fragmentar se conservă și porțiuni din elevații. Din cauza condițiilor precare de conservare, a caracterului modest (fundații puțin adânci) și a limitărilor cercetării⁵ nu pot fi atribuite cert unor construcții clar individualizate. Primul tronson, (*Smârdan 39 – fundație 1*) redus dimensional (2,85 m) conține o deschidere conservată parțial, largă de 0,72 m, al cărei „prag” este finisat cu cărămidă de 23x12x4 cm. Cel de-al doilea tronson (*Smârdan 39 – fundație 2*), lung de 5,47 m, este fundat la aceeași adâncime cu primul, la 1,65 m mai jos față de „pragul” deschiderii din *fundația 1*. Al treilea tronson, spre nord (*Smârdan 37 – fundație 1*), lung de 15,3 m, are o fundație cu adâncime redusă (40cm) și fragmente din elevație care nu depășesc însă 20 cm înălțime. Al patrulea tronson (*Smârdan 37 – fundație 2*), lung de 2,4 m, este conservat numai pe 30 cm adâncime. Ultimul tronson (*Smârdan 37 – fundație 3*), mai adânc decât precedentul (53 cm), este surprins doar parțial, la marginea sondajului arheologic.

Smârdan 39-41 – pod 3 (stradă 1)

Au fost descoperite urmele analoge podurilor din sectorul Smârdan 30. Aceeași structură, formată din dulapi și bârne orizontale, a fost descoperită mai jos cu 23 cm față de nivelul de la care a fost construită *casa 1 – Smârdan 39-41*.

Smârdan 39-41 – stradă 2

Pe o suprafață restrânsă (2,5 mp), adosat zidului Z6 (reparației) și situat mai jos decât nivelul conservat al zidului au fost descoperite urmele pavajului din piatră de râu al străzii⁶, contemporane cu *casa 1 – Smârdan 39-41*.

Smârdan 39-41 – canal 2, canal 3

Cele două canale pentru ape uzate sunt alcătuite din două ziduri, groase de 35 cm, închise la partea superioară cu o boltă aplatizată din cărămidă de dimensiuni mari (27,5x13x6cm). Spațiul pentru circulația apei are o secțiune de 60 cm lățime și 110 înălțime. Cele două canale au fost anulate de cofretul de rețele electrice, la est și de canalul magistral de colectare a apelor uzate⁷.

1.3. Tronsonul nordic

Vestigiile arheologice reperate în această zonă au fost suprapuse în totalitate de trotuarele actuale și au făcut obiectul celei de-a doua etape a cercetării arheologice. Săpătura arheologică nu a depășit adâncimea de cca. 1m față de nivelul actual al trotuarului și nu a epuizat straturile arheologice. Informațiile înregistrate descriu o stradă cu o lățime

⁵Sunt degajate doar parțial din cauza suprapunerii lor de către trotuarul actual.

⁶Data schimbării pavajelor din lemn de pe străzile Bucureștiului a fost un proces treptat care s-a întins câteodată până spre finele secolului al XIX-lea. Mărturia izolată a urmelor unui pavaj de piatră pe Strada Smârdan vine să precizeze în contextul imaginat că transformarea a avut loc înainte de anul 1864, când începe înlocuirea lemnului pe Podul Mogoșoaiei. (B. Alexandrescu, *Pavajele Municipiului București*, București, 1935, p. 8-10)

⁷Acest canal, lat de aprox. 2m, este alcătuit dintr-o conductă de beton armat protejată cu blocuri mari de piatră zidite rudimentar cu mortar de ciment.

cuprinsă între 6,1 m și 7,5 m, încadrată de construcții cu fundații de mică adâncime, construite în prelungirea fronturilor din sectorul 2 al tronsonului sudic. Racordul dintre strada Smârdan și strada Sf. Dumitru va face obiectul cercetărilor în derulare din jurul bisericii Sf. Dumitru.

2. Concluzii preliminare ale cercetării de arhitectură

Faza I (sec. al XVIII-lea) - podurile din lemn și structuri constructive contemporane⁸

Podurile au făcut parte timp de două sute de ani din imaginea eterogenă a vechiului București. Soluția folosită pentru pavarea celei mai importante străzi a orașului de la care își trage și numele - Podul Mogoșoaiei - s-a extins cu repeziciune la multe dintre ulițele orașului, între care se numără și *Strada Nemțească* - actuala stradă Smârdan. În timp ce datarea primelor „podiri” cu lemn ale Podului Mogoșoaiei este relativ cunoscută⁹ (între anii 1709-1711) nu același lucru se poate spune și despre vestigiile podurilor descoperite pe strada Smârdan.

În cazul străzii Smârdan, stabilirea unei cronologii este îngreunată, în lipsa altor mărturii¹⁰, de faptul că acest tip de pavaj impune, prin natura lui, restructurări frecvente - fie prin suprapunerea cu un alt pod¹¹, fie prin înlocuire totală cu alt pavaj. Considerente de cronologie relativă (de natură constructivă) între o parte din structurile de zidărie care fac parte din sectorul 1 al tronsonului sudic (Z2, Z4, Z4a-b) și fragmentele podurilor din lemn sugerează că acestea au fost contemporane.

Faza II - restructurarea de la începutul sec. al XIX-lea¹²

Dacă structurile din sectorul 1 al tronsonului sudic (Z4, Z4a-b) au fost abandonate sau integrate (Z2) unor noi construcții edificate pe un aliniament estic avansat spre axul vechii ulițe, în sectorul 2 au fost înregistrate urmele unor edificii care nu suprapun construcții anterioare și este posibil să fi supraviețuit distrugerilor. Conturul străzii în această perioadă poate fi descifrat pe baza urmelor conservate ale unor structuri cercetate (*casa 1, 2 - Smârdan 30, casa 1 - Smârdan 39-41, Z9-13*) sau reperate parțial și local, acolo unde săpătura arheologică s-a extins sub trotuarul actual (Z14-Z23). Astfel, fronturile delimitau un traseu al uliței încă sinuos, cu unele tendințe de regularizare¹³ și aliniere, înregistrate mai cu seamă în sectorul 2 al tronsonului sudic și în tronsonul nordic, unde au fost descoperite fundațiile modeste al unor construcții înșiruite cu deschidere mică (Z14-Z23)¹⁴.

⁸ Urme de activități umane anterioare au fost observate în zona G, fiind reprezentate de un pavaj din pietre de râu (*pavaj 2*) și o amenajare în jurul unei arsuri puternice.

⁹ Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, București 1899, p. 428.

¹⁰ Singurul indiciu pentru fixarea în timp a unui moment de podire este oferit de descoperirea unei monede care pune în relație, în jurul anului 1780, zidurile (Z2, Z4, Z4a, Z4b) cu podul corespunzător. (informație arhg. Gheorghe Mănucu-Adameșteanu).

¹¹ O situație de acest tip a fost descoperită pe strada Gabroveni, unde o stratificare de patru niveluri de poduri atestă această activitate intensă de reparare și poate sugera folosirea acestui sistem o lungă perioadă de timp. (inedit)

¹² Un eveniment care ar fi putut conduce la reconfigurarea uliței poate fi căutat în încercările de regularizare a traseului străzilor după incendiul din 1804. (Cezara Mucenic, *Străzi pietre case, din vechiul București*, București, 2004, p. 31)

¹³ Lățimea variază între 5 m și 7,5 m. Un eveniment care ar fi putut conduce la reconfigurarea uliței poate fi căutat în încercările de regularizare a traseului străzilor după incendiul din 1804. (*Ibidem*, p.31)

¹⁴ Planul Planul Borroczyń - 1847-1852 înregistrează o configurație similară a dispoziției pe parcelă a construcțiilor în această zonă.

Dintre aceste urme, *casa 1 – Smârdan 30* și *casa 1 – Smârdan 39-41* reprezintă fundațiile unor edificii cu o amploare dimensională importantă și cu o prelucrare arhitecturală specială.

Reprezentarea construcțiilor din Planul Borroczyn (1847-1852) atestă cel puțin ruinele *căsei 1 – Smârdan 39-41* și a celor de la nord de aceasta. Existența pavajului din piatră de râu în relație cu aceste ruine oferă un alt indiciu de datare. Astfel, în jurul anului 1830, când este pavată strada cu piatră de râu, construcția (*casa 1 – Smârdan 39-41*) exista. Mai mult decât atât, configurația traseului străzii, deviat de această construcție poate sugera prezența ei chiar înainte de anul 1800. Menționarea existenței Hotelului Concordia în anul 1857 pe strada Nemțească și apoi prezentarea pe planurile istorice de mai târziu (de ex. Planul din anul 1895-1899) a acestuia pe locul actualei construcții de la numărul 39 a indus în literatura de specialitate această localizare ca fiind o certitudine. Ori, în lumina noilor cercetări este posibilă formularea a două ipoteze de lucru. Fie Hotelul Concordia funcționează în anul 1857 în construcția ale cărei ruine au fost identificate (Planul Borroczyn 1852 înregistrează construcțiile în formă asemănătoare ruinelor descoperite), fie în intervalul 1852 – 1857 cel puțin *casa 1 – Smârdan 39-41* din frontul estic al străzii Smârdan a fost demolată (total sau parțial) pentru construirea casei actuale de la nr. 39 (unde este amplasată placa comemorativă a evenimentului din 1859) pe aliniamentul actual.

Pentru stabilirea unei cronologii a momentului de încheiere a acestei perioade de edificare ne putem orienta exclusiv după planul Borroczyn și planul cadastral din 1899 și în funcție de cele câteva autorizații de construire eliberate în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. În timp ce planul Borroczyn înregistrează - în anul 1852 - o configurație a străzii Smârdan asemănătoare cu aceea surprinsă de cercetarea arheologică actuală, autorizațiile de construire indică momente posibile de reconfigurare a aliniamentelor care vor fi condus la aspectul său actual. Planul din 1899 înregistrează o ocupare a terenului a cărei configurație pare să nu se fi modificat substanțial până azi, iar o autorizația de construire (reparație) a ansamblului de clădiri de la numerele 39-41 – Hotelul Concordia datează din anul 1897¹⁵.

3. Recomandări privind conservarea și valorificarea vestigiilor arheologice descoperite

1. Nici o structură arheologică nu va fi demolată pentru realizarea infrastructurii din Proiectul de reabilitare a zonei pilot a Centrului istoric.

2. Se impune evidențierea celor două straturi importante ale configurației istorice – traseul podurilor și construcțiile de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și mijlocul sec. al XIX-lea, prin: a. marcarea elementelor de țesut urban istoric prin tratarea diferențiată a pavajului în zona corespunzătoare vechii străzi față de zona ocupată de edificiile corespunzătoare, dezvelite arheologic; b. amplasarea de panouri explicative, care să redea în detaliu configurația istorică și să prezinte puncte de interes cultural-turistic.

3. Se impune conservarea și punerea în valoare într-o criptă arheologică vizitabilă a vestigiilor edificiului *casa 1 – Smârdan 39-41*, excepționale prin amploarea și calitatea mărturiilor arheologice descoperite: spații boltite, detalii constructive (arc dublou), fragmente ale pavării cu piatră de râu peste „podul” din lemn, etc. Această zonă este purtătoarea memoriei unui eveniment istoric de importanță națională – aici este locul unde s-a decis alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Țării Românești.

¹⁵ Cf. „*Studii de restaurare-reabilitare a patrimoniului arhitectural din rezervația de arhitectură nr. 1 a orașului București*”; fișa construcției din strada Smârdan nr. 39 întocmită de arh. Sanda Ignat și verificată de Prof. Dr. arh. Sanda Voiculescu și Cezara Mucenic, *București. Un veac de arhitectură civilă. Secolul al XIX-lea*, Silex. Casă de Editură Presă și Impresariat, București, 1997, p. 59.